

הרב יהושע מנחם אהרנברג

ראב"ד בת"א-יפו

שטחים, מלחמה ופקוח נפש

בקובץ "שנה בשנה" תש"ל נתפרסמו חילופי מכתבים בין הרב אהרנברג שליט"א ובין רש"ז שרגאי נ"י. הרב אהרנברג חזר ופרסם תשובותיו אלו בספרו "דבר יהושע" ח"ב סי' מ"ח, ובהוספות שם. להלן קטעים מתוך התשובות.

תשובה ראשונה:

ראה ראיתי שגם מעכ"ת הלך אחרי רבים להטעות באמרו שאם יהיה בכפיה להחזיר השטחים ששייכים לא"י משום פקוח נפש, הלכה פסוקה שפקו"נ דוחה שבת... וכ"ש ודאי כגון אם יכריזו הערבים עלינו מלחמה בעזרת אומות אחרות או אפי' בלעדן, באופן שאי אפשר שלא יפלו חללים מישראל לפי דרך הטבע של מלחמה, — אין לנו חיוב להחזיק בשטחים מפני פיקוח נפש.

אינני יכול להתאפק מלהעמיד הדבר על האמת שאין מצות כיבוש הארץ נדחה מפני פקו"נ, דא"כ כבר עלינו לעזוב את הארץ ח"ו מפני הסכנה שיכולה לבוא ח"ו ע"י מלחמה או ע"י "אלפאתח".... אבל האמת היא דלפי שיטת הרמב"ן דכיבוש הארץ הוא מ"ע ואף בזמן הזה, הרי צריך הציבור לצאת למלחמה בשביל זה והיא מלחמת חובה כמו מלחמת יהושע לכבוש. וחייבין כל ישראל אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה להשתתף במלחמה זו... וא"כ איך יתכן לומר דמשום פקו"נ מותר להחזיר אפילו חלק מא"י מה שכבר כבשנו הרי התורה ציוותה לסכן עצמנו במלחמה בשביל מצוה זו.

וכן מבואר להדיא במנ"ח מצוה תכ"ה להרוג ו' עממין וז"ל: נהי דכל המצות נדחות מפני הסכנה, מכל מקום מצוה זו דהתורה ציוותה ללחום עמהם וידוע דהתורה לא תסמוך דיניה על נס כמבואר ברמב"ן, ובדרך העולם נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה. אם כן חזינן דהתורה גזרה ללחום עמהם אף דהוא סכנה, אם כן דחווה הסכנה במקום הזה, עכ"ל. וכן העלה בפשיטות במצוה תר"ד גבי מצות מחיית עמלק.

אמנם לכאורה דעת החינוך אינה כן, שהרי כתב בסוף מצוה תכ"ה העובר ע"ז שבא לידו אחד מהם [מז' עממין] ויכול להרגו מבלי שיסתכן בדבר ולא הרגו ביטל עשה; זו [של החרם תחרים אותם] עכ"ל. משמע דא"צ להסתכן ע"ז...

אלא שלפענ"ד אין קושיא, דמצות מלחמה מוטלת רק על הציבור כולו ולא על היחיד... והאחראי בעד המצוה שיקבץ את העם למלחמה הוא המלך וכל מי שהוא ברשותו להוציאם לצבא כמ"ש הרמב"ן בסוף תוספותיו למנין מצות ל"ת... ממילא נכונים דברי החינוך

דמיירי ביחיד שפגש במקרה אחד מז' עממין שמחויב להרגו מ"מ אינו מצווה לעשות מלחמה עמו להסתכן בדבר. אבל מי שהציבור בידו מחויב הוא להוציאם למלחמה, ואין לו לחוש לשום סכנה. וזה ברור בלי פקפוק.

כתבתי בכאב לב בכדי להוציא מלב הטוען להחזיר שטח מא"י למען השלום בלבד. וצריך אני למוד מה שכתבתי הוא כנגד המושג של פקו"נ וסכנת מלחמה. אם יש נסיבות אחרות כגון חשש שאם לא נזכה ח"ו לנצח נפסיד ח"ו גם מחלקים הנמצאים כבר בידינו מזמן, בכגון לא קאמינא, והדבר צריך בירור מיוחד.

תשובה שניה :

ולא אמנע מלהעיר שאף כי מלשון המנ"ח נראה דדוקא במלחמת מצוה נדחה הסכנה, אבל באמת ברור שגם במלחמת רשות נדחה הסכנה דאל"כ איך התירה התורה מלחמת רשות. וכ"כ בספר מרומי השדה להגאון הנצי"ב ז"ל בעירובין דף מ"ה ע"א וז"ל: ובאמת מותר למלך להלחם אפילו מלחמת רשות ואינו חושש לסכנת נפשות, דשאני סכנת מלחמה משארי הסכנות. עיי"ש שהביא ראיות לדבר ובאמת א"צ שום רא' דמהא גופא דהתירה התורה מלחמת רשות מוכח דבמלחמה ליכא משום ושמרתם את נפשותיכם. וא"כ אפילו לדעת הרמב"ם דכיבוש א"י הוי מלחמת רשות אם אינו בז' עממין, מ"מ אין לחכמי התורה לעמוד בשער ולצעוק בכח התורה שחייבים להחזיר קצת מהשטחים מחמת סכנת מלחמה דבאמת לפי התורה אין לחוש לסכנת מלחמה.

וכיון שכן אומר אני בענ"ד דעד כאן לא קאמר הרמב"ם דאין מלחמת מצוה רק ז' עממין ועמלק אלא אם המלחמה היא כדי להוציא הארץ מידם. אבל אם אחר שכבשו ישראל את הארץ באה אומה משאר האומות לערוך מלחמה כדי להוציא הארץ מידינו ודאי גם הרמב"ם מודה שמצוה לצאת כנגדם למלחמה, ולא לתת להם לכבוש אפילו חלק קטן מא"י. שהרי דעת הרמב"ם בפ"י מה' עכו"ם ה"ו שעל כל האומות נאמר הלאו ד"לא ישבו בארצך" ואף לדעת הראב"ד שם שגם לאו זה לא נאמר רק בז' עממין, מ"מ הלאו ד"לא תחנם", שלא ליתן להם חניה בקרקע, לכו"ע על כל האומות קאי, כל זמן שלא קיבל עליו לקיים שבע מצות ב"נ ובפני שלשה חברים דוקא, כמו"ש הרמב"ם בפ"ח ממלכים ה"א. ואף זאת רק כשקבלו עליהן מפני שכתוב בתורה ולא מפני הכרע הדעת כמ"ש שם הי"א. לפיכך גם בעמי ערב ישנם לאוין אלו.

ואמנם דאותן שכבר יושבים בארצנו אין עלינו עון במה שאין מגרשין אותן מאחר שעדיין אין ידינו תקיפה כל כך להעמיד הדת על תלה, וזה יביא עלינו איבה מכל אומות העולם שיהי' נראה בעיניהם כמעשה אכזריות שאין כמוה, והרבה חששו חכמים לאיבה אפילו להתיר איסורי תורה. אבל במה שלא נחזיר השטחים בדרך שלום אין לחוש לאיבה אלא למלחמה, ובשביל מניעת מלחמה אין להתיר שום איסור דאורייתא, ואף לא איסור דרבנן דאין בזה היתר משום פקוח נפש, מאחר שסכנת מלחמה לא דמי לשארי סכנה ואינה דוחה שום איסור. וכ"ש כשהמלחמה היא בכדי שלא לעבור על מצות ל"ת שבתורה הנ"ל, הרי היא מלחמת מצוה ממש וכל דיני מלחמת מצוה נוהגים בה.

ויש להביא ראיה שאם באו ללחום בארצנו אע"פ שאין חשש שאם יכנסו לארץ יהרגו בני ישראל ואין רצונם רק לכבוש את הארץ הוי היציאה כנגדם מלחמת מצוה גם לדעת הרמב"ם, מ"מ"ש בפירוש המשניות סו"פ ח' דסוטה וז"ל: אין מחלוקת ביניהן שמלחמת שבעה עממין ומלחמת עמלק חובה, ואין מחלוקת ביניהן שהריגת שאר אנשי המקומות

משאר האומות רשות. ואמנם מחלוקת בהריגת ההורגים אותם ולהחליפם עד שלא יהרגו ישראל ולא ילחמו בארצם ת"ק קורא לזה רשות ור' יהודה קורא לזאת ההריגה מצוה, עכ"ל.

הרי דכשם שהמלחמה שלא יהרגו ישראל הוי לר' יהודה מלחמת מצוה כך גם כשהמלחמה כדי שלא ילחמו בארצם הוי מצוה. וברור דמ"ש "שלא ילחמו בארצם" היינו שלא יבואו לכבוש את ארצם. וא"כ עכ"ל דמודה הרמב"ם דאע"פ שאין מצוה לכבוש את הארץ משאר האומות מ"מ אם האומות רוצים לכבוש את ארצנו מצוה לצאת למלחמה ולא למסור אותה בידיהם בלי מלחמה.

ואל תשיבני תינח לר' יהודה אבל לת"ק דקורא לזה רשות מאי איכ"ל? שהרי באמת כתב הרמב"ם ברפ"ה דמלכים דעזרת ישראל מיד צר הוי מלחמת מצוה, וע"כ צ"ל או כדעת הכ"מ שם דהרמב"ם פסק בהא כר' יהודה וכמו שהביא גם הלח"מ בשם הכה"ג, וע"י במאירי שם שנראה שמפרש הסוגיא דלת"ק הוי מצוה ולר"י רק רשות ואכמ"ל. או שנאמר כמ"ש הלח"מ שם דעד כאן לא פליגי ת"ק ור"י אלא בלמעוטי עכו"ם שלא ליתי עליהו, כלומר כשעדיין לא באו העכו"ם אלא שחוששין שמא יבואו. אבל כשכבר באו עכו"ם כו"ע מודו דהוי מלחמת מצוה.

וא"כ בנידון דידן אם יבואו הערבים לעשות מלחמה על ארצנו לכו"ע תהיה מלחמת מצוה וא"כ איך יתכן לומר שנחזיר להם חלק הארץ כדי שלא ילחמו בנו, מאחר שמצוה עלינו ללחום ולא למסור בידיהם מהארץ.

ועוד ראיה מ"ש הרמב"ם בה' שבת פ"ב הכ"ג: עכו"ם שצרו על עיירות ישראל אם באו על עסקי ממון אין מחללין את השבת. אם באו על עסקי נפשות או שערכו מלחמה או שצרו סתם יוצאים עליהן בכלי זין ומחללין עליהן את השבת, עכ"ל. ולכאורה אינו מובן מה זה שכתב "או שערכו מלחמה", דממ"נ; אם עורכין מלחמה שיש לחוש שהירגו נפשות אם ינסו לעיר הרי כבר כתב אם באו על עסקי נפשות. ואם אין חשש שהירגו נפשות אמאי מחללין, מ"ש מכל עסקי ממון? אע"כ צ"ל דהאי עריכת מלחמה היא כדרך סתם מלחמה שבאין כדי לכבוש את הארץ ולא להרוג את אנשיו, ולא לשדוד ממונם. וקמ"ל דגם כה"ג הוי כבאו על עסקי נפשות דהוי מלחמת מצוה, הואיל ומצוה על כל ישראל לבוא לעזרתם, כמפורש ברמב"ם שם, ומקורו בעירובין מ"ה סע"א. ומכאן נראה דהוי ג"כ המקור למ"ש בה' מלכים דעזרת ישראל מיד צר הוי מלחמת מצוה.

וראה עוד ברמב"ם הל' תענית פ"ב: "אלו הן הצרות של צבור שמתענין ומתריעין עליהן: על הצרת שונאי ישראל לישראל ועל החרב". ובה"ג שם כתב על הצרת שונאי ישראל לישראל כיצד? עכו"ם שבאו לערוך מלחמה עם ישראל או ליטול מהם מס או ליקח מידם ארץ או לגזור עליהם גזרה אפילו במצוה קלה, עכ"ל.

מבואר דכל שבאים ליקח ארץ מידי ישראל אפילו אם לא לשלוט עליהם בהטלת מס או לגזור עליהם גזירות, כגון שבאותו חלק ארץ אין ישראל יושבים בה אלא שהיא תחת שלטונם של ישראל, — אם רוצים לקחת את הארץ הזאת מהם הרי הוא בכלל הצרת שונאי ישראל לישראל שצריך להתענות ולהתריע עד שירחמו.

והנה בתר הכי כתב הרמב"ם וכל הערים שסביבותיהם מתענין אבל אין מתריעין אלא א"כ תקעו להתקבץ לעזרתו, מוכח דגם בבאין ליקח ארץ מידי יושבי עיר אחת צריכין כל ישראל להתקבץ לעזרתו, והיינו ללחום עם העכו"ם שבאו. וזה כמו שאמר בה' מלכים הנ"ל דעזרת ישראל מיד צר הוי מלחמת מצוה.

ובפרט בכגון נדוננו שאם יחזירו להם חלק מהשטחים שנכבשו הרי יתקרבו האויבים לארצנו, המותזקים ומיושבין ע"י אוכלוסי ישראל. ויש לחוש ביותר שמא במשך הזמן יתחזקו ויכבשו ח"ו גם חלק המיושבת ע"י ישראל, ה"ז דומה לעיר הסמוכה לספר שאפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהם בכלי זיין ומחללין עליו את השבת, כדאיתא בעירובין מ"ה ע"א. ופירש"י: עיר הסמוכה לספר, עיר שמבדלת בין גבול ישראל לגבול האומות. יוצאין עליהם שמא ילכדוה ומשם תהא נוחה הארץ ליכבש לפניהם, עכ"ל.

וה"נ אותם השטחים שנכבשו הם מבדילין בין גבול ישראל לגבול האומות. ממילא צריכין לצאת עליהם בכלי זין, אפילו בשבת אפילו אם צרו האומות על אותם השטחים, כ"ש שאין למסור אותם בידם מחמת חשש פנ יבואו למלחמה עלינו. אך צריכין לסמוך בה' העושה כל המלחמות, כדאיתא בע"ז דף ב' ע"ב: מלחמות אני עשיתי שנאמר ה' איש מלחמה, שבדאי לא יכריזו הש"ת עלינו מלחמה בעד זה שאין רצוננו למסור חלק מארץ הקדושה שלו לידי האומות הטמאים. וכשם שעזרנו לכבוש הארץ מידם כך יוסיף לקיים אותה בידינו, ולא יתן להם לעשות אתנו מלחמות עד ביאת גואל צדק בב"א.